

Bokanmälningar

Dan Johansson och Nils Karlson (red):

Den svenska tillväxtskolan. Om den ekonomiska utvecklingens kreativa förstörelse

RATIO, 2002, 279 s.

Året är 1971, platsen ekonomiprofessor Erik Lundbergs tjänsterum på Stockholms Universitet. Inför denne starke auktoritet inom ämnet nationalekonomi förklarade jag med darrande röst att jag nu fått nog. Efter mer än två decennier som företagare hade jag klivit in i den akademiska världen för att genom samhällsvetenskapliga studier söka komma till rätta med den svenska modellens bristande förståelse för entreprenörens villkor. Hur skulle jag få politikerna att ändra färdriktning? För detta behövdes insikter. Med det engagemang som är mig naturligt när det gäller hjärtefrågor "föreläste" jag inför den stillsamt leende professorn om vad jag tyckte om den undervisning i hans ämne som kommit mig till del. Den hade knappast något med verkligheten att göra, i varje fall inte med den jag verkat i under så lång tid. Var fanns t ex entreprenören i den allmänna jämviktsteori som utgjorde undervisningens fundament? När jag så småningom gav professorn möjlighet till genmäle blev det en total avvärning. "Det värsta är att jag tycker detsamma" konstaterade Lundberg utan omsvep. Med titlarna på några böcker helt utanför de traditionella litteraturlistorna tågade jag ut ur rummet. En ny era i mina studier hade tagit sin början. Med de nya profeternas hjälp började teori och verklighet stämma överens.

I svensk forskning och undervisning förekommer den schumpeterianska entreprenörsdominerade marknadsekonomi mycket sparsamt. I första hand beror nog detta på den litteratur som dominerat den svenska universitetsutbildningen, den anglosaxiska. Här koncentreras intresset på makronivån, på att beskriva och mäta. Men för att förklara verkligheten bakom aggregaten krävs analyser på mikronivå. Att sådana blivit föremål för mycket begränsat intresse kan bero på att det visat sig svårt att integrera entreprenörsbegreppet i neoklassiska allmänna jämviktsmodeller. Ekonomerna valde i stället att ge den tekniska utvecklingen formen av förbättringar i produktionsfaktorernas produktivitet i en aggregerad produktionsfunktion. Med en hög och kontinuerlig tillväxt var ju också tillväxtprocessens karaktär och villkor av mindre intresse. Denna ansats passade väl in i den svenska modellen som därmed skyddades mot den schumpeterianska teoribyggnadens tonvikt på ekonomisk frihet och privat äganderätt som nödvändiga villkor för ekonomisk tillväxt och därmed ökade svårigheter att leva upp till välfärdsstatens ambitioner att utjämna inkomsterna. Men det var ju ändå med denna teori som bakgrund vi kommit till rätta med allehanda fördelningspolitiska eskapader, statliga företag, politisk kontroll av företagens utlandsinvesteringar,

löntagarfonder osv. Det är därför välkommet när Ratioinstitutet och dess chef Nils Karlsson med hjälp av ett antal ”schumpeterianer” i en samlingsvolym presenterar Den svenska tillväxtskolan, dvs svenska bidrag till den schumpeterianska teoriutvecklingen.

I bokens första avdelning redogörs för den teoretiska bakgrunden till Den svenska tillväxtskolan. För den i schumpeteriansk teori oinvidge ges i det inledande kapitlet en kort sammanfattning av innebörden av ”den kreativa förstörelsens process” och dess implikationer på den traditionella ekonomiska teorin samt en redogörelse för de viktigaste svenska bidragen till denna teoribyggnad. Schumpeter skiljer mellan ekonomisk tillväxt och ekonomisk utveckling. Den förra definierar han som den ”naturliga ökningen” i produktionen av varor och tjänster som en följd av ökningen i tillgången på ekonomiska resurser. Ekonomisk utveckling däremot beskriver han som resultatet av entreprenörskap, dvs företagverksamhet baserad på nya kombinationer av produkter, produktionsmetoder och marknader. Medan den förra är en jämviktsprocess beskriver den senare en ekonomi som utsätts för regelbundna störningar, en ojämviktsprocess om man så vill. Traditionell neoklassisk litteratur skiljer inte på dessa förlopp utan behandlar ekonomisk tillväxt som aggregat inkluderande ekonomisk utveckling. Neoklassikerna definierar bort nydanaren, entreprenören, och ersätter honom med ett företag som med utgångspunkt från känd teknologi och känd information om allt och alla maximerar tillgängliga resurser. Om företaget inte är fullständigt informerat så är osäkerheten åtminstone statistiskt kalkylerbar.

Den industriella omvandlingen, dvs uppkomsten av nya varor, ny teknik, nya marknader och nya organisationsformer och dessa nyheteras kamp mot och seger över tidigare möjligheter är vad som beskrivs i teorin om den kreativa förstörelsen. Bidrag redovisas från nestorn bland de svenska schumpeterianerna, Erik Dahmén, till vilken boken kan betraktas som en hyllningskrift. Också

insatser av Gunnar Eliasson och Bo Carlsson refereras, de senare i form av en egen uppsats. Enligt Dahmén synsätt är entreprenöriell företagverksamhet drivkraften bakom den industriella omvandlingsprocessen. Genom ny teknik och förändringar i efterfrågan utsätts företagen för ett omvandlingstryck som kan vara såväl expansivt som kontraktivt. Denna process utvecklas i olika takt inom olika sektorer i ekonomin vilket kan skapa spänningar och bli till hinder för utvecklingen av ekonomins potential. Dahmén ser i denna ojämviktsprocess behovet av kompletterande investeringar och uppkomsten av olika utvecklingsblock. Det är alltså genom en växelverkan mellan tekniska och ekonomiska förändringar inom dessa utvecklingsblock, styrda av entreprenörer, som den industriella dynamiken har sin förklaring.

Inspirerad av Hayeks uppfattning om marknadskonkurrensen som en ”upptäcktsprocedur”, en experimentell selektion, bygger Gunnar Eliasson upp sin föreställning om marknaden som en experimentverkstad. Varje ny idé, varje nytt företag betraktas som ett experiment som med vinsten som selektionsmekanism underkastas marknadens test. Idéerna uppstår hos individer med särskild kompetens eller genom interaktion mellan sådana individer. Denna kompetens är knapp och skiljer sig från andra produktionsfaktorer genom att den påverkar dessas värde. Maskiner och byggnader får ju värde först genom produktiv användning. Eliasson definierar sin kompetensmodell, sitt kompetensblock, som den totala insatsen kompetenser som krävs för att skapa, välja och identifiera lönsamma produkter samt föra dem till produktion i industriell skala. Han skiljer ut åtta olika för processen nödvändiga kompetenser: kompetenta kunder, uppfinnare, innovatörer, entreprenörer, industrialister, venturekapitalister, aktörer på andrahandsmarknaden och yrkeskunnig arbetskraft och definierar deras plats i produktionskedjan. På samma sätt som Dahmén ser behovet av kompletterande fysiska investeringar, pekar

Eliasson på brister inom något kompetensområde som orsak till fördröjning eller hinder för ekonomisk utveckling.

Med Bo Carlssons bidrag läggs ytterligare en dimension till förståelsen av den industriella tillväxtprocessen. Hur uppstår ny teknik? I teknologiska system svarar Carlsson och definierar dem som nätverk av aktörer som interagerar med varandra inom ett specifikt teknikområde med viss institutionell infrastruktur för att skapa, sprida och använda ny teknologi. Industriell dynamik uppstår, enligt Carlsson, genom konfrontation mellan dessa teknologiska system och kompetensblocken. Carlssons teknologiska system är ett försök att analysera utbudsförhållandena när det gäller framtagandet av ny teknik. Han skiljer ut tre dimensioner i sin teori: en kognitiv, en organisatorisk och institutionell samt en ekonomisk. Så vitt jag förstår överensstämmer den tredje med Eliassons kompetensblock.

Till bokens teoretiska del har fogats en uppsats av Rolf Henriksson om den unge Dahmén's väg till den svenska tillväxtskolans omvandlingsteori. Ehuru välskriven och intressant tycker jag knappast att den passar i en bok vars huvuduppgift är att för intresserade ekonomistuderanden på lägre nivå visa på entreprenörens centrala roll i tillväxtprocessen. Den har sin givna plats i ett mer renodlat doktrinhistoriskt sammanhang. Åtminstone borde redaktörerna ha varnat läsarna för den väsentligt högre svårighetsgrad som gäller för denna uppsats.

I den följande framställningen får vi ta del av ett antal empiriska analyser till stöd för entreprenörskapets betydelse i tillväxtprocessen. Traditionellt har intresset för den industriella dynamiken fokuserats på de mindre företagens utveckling. Per Davidssons och Frédéric Delmars uppsats ger en bra dokumentation av den empiriska forskningens nuvarande ståndpunkt. Det är ett relativt fåtal av särskilt innovativa entreprenörsföretag där kreativiteten är särskilt påtaglig, så kallade gaseller, som står för bidraget till den industriella förnyelsen. Tillsammans

med storföretagens "intraprenörer" utgör de grunden för den industriella dynamiken. En uppsats om innovationsbenägenheten i företag där ägarrollen skilts från företagsledarrollen, gärna med tonvikt på betydelsen av den entreprenöriella ägarrollen, tycker jag därför skulle ha varit på sin plats.

Såväl teori som empiri visar på två för den ekonomiska tillväxten nödvändiga villkor, tillgången på innovationsbenägna ägare, företagsledare och projektledare, dvs entreprenörer i olika roller, och ett utvecklingsbefrämjande konkurrens klimat. Dessa villkor är vanligen inte uppfyllda när det gäller produktion inom den offentliga sektorn. Härtill kommer att efterfrågan till stor del bestäms genom "ombud", dvs av statliga och kommunala tjänstemän. Den offentliga sektorns kraftiga expansion har förhindrat uppkomsten av kompetensblock inom stora delar av ekonomin. Sannolikt finns det därför stora samhällsekonomiska vinster att uppnå genom ökad näringsfrihet och genom att konkurrensutsätta allt större delar av den offentliga sektorns verksamheter. Mattias Lundbäck uppskattar i sin analys dessa kostnadsbesparingar till mellan tio till tjugoprocent. Under trycket av ökande kostnader och återkommande kvalitetsproblem har en utveckling i denna riktning påbörjats. Men, som Nils Karlson påpekar, är det till stor del fråga om blandformer mellan den politiskt styrda verksamheten och den rent marknadsstyrda. De former av "kvasipratiseringar" som införts i den rena myndighetsförvaltningen och i de legala monopolerna uppfyller inte kraven på etableringsfrihet, kontraktsfrihet, fri prissättning, fri konkurrens och privat äganderätt, dvs den institutionella ram som är en förutsättning för omvandling och utveckling i enlighet med tillväxtskolans modell. Det är klart att dessa villkor inte helt kan uppfyllas inom områden där tillgänglighet och kvalitet måste prioriteras. Men, som Karlson påpekar, finns det andra mindre legitima skäl för upprätthållande av regleringar i syfte att utestänga alternativa producenter som till exempel överdrivna paterna-

listiska och fördelningspolitiska mål och särintressen.

Ett intressant grepp i bokens uppläggning är att den ger förstörelseprocessen, avvecklingen av obsoleta alternativ, ett eget utrymme genom att analysera institutionella förutsättningar för nedläggning av företag som inte längre klarar konkurrensen. Vissa investeringar visar sig redan från början vara luftslott, andra blir det genom över tiden förändrade förutsättningar när det gäller t ex efterfråge- och utbudsförhållandena. Denna marknadsstyrda sortering av produktionsalternativen är motorn i den kreativa förstörelsens process. Den är också en närmast darwinistisk urvalsprocess när det gäller fördelningen av produktionsresurser till de mest kompetenta entreprenörerna. Men hur bli av med resterna från felinvesteringar och obsoleta företagsstrukturer?

Sett från modellens utgångspunkt, gäller det att så snabbt som möjligt omfördela resurserna till mer produktiva användningar. Det kan ske på olika sätt: genom försäljning av det nedlägningshotade företagets tillgångar, genom olika former av rekonstruktion av företaget eller genom konkurs. Det senare kan innebära såväl försäljning som rekonstruktion men nu inom ett bestämt regelsystem och under kontroll utifrån. Det är detta regelsystems konsekvenser för modellens förmåga att på ett samhällsekonomiskt effektivt sätt omfördela resurserna som utgör syftet med analysen i Karl Gratzers och Per Strömbergs kapitel om konkursinstitutet. En effektiv konkurslagstiftning enligt Strömberg, "ser till att `goda företag` tillåts leva vidare, medan `dålig företag` gallras ut så att deras kapital, arbetskraft och andra tillgångar omfördelas dit de kan göra mer nytta." Syftet med konkursförfarandet har i svensk liksom i utländsk lagstiftning varit att reglera förhållandet mellan gäldenär och borgenär och mellan olika typer av borgenärer. Detta för att underlätta kreditgivningen till näringslivet genom att förbättra långivarens position i förhållande till företag som kommit på obestånd. På senare tid

har diskussionen alltmer kommit att gälla frågan om hur den värdeförstöring och den sysselsättningsproblematik som en konkurs medför skall kunna minimeras. Författarnas framställning visar på olika målkonflikter och därmed på svårigheterna att utforma en effektiv konkurslagstiftning och samtidigt på bristen på empirisk forskning till stöd för en sådan lagstiftning.

Den svenska tillväxtskolan vilar på den uppfattning om entreprenörens roll i en kapitalistisk ekonomi som Joseph Schumpeter utformar i sin numer klassiska bok *The Theory of Economic Development* (1934). I en senare bok, *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942), ser han en avtagande betydelse för den fristående entreprenören. Innovationer kommer i allt högre grad att tas om hand av team inom storföretagen. Dessa kommer därför att dominera ekonomin. Han går så långt att han förutsäger den individuella entreprenörsfunktionens försvinnande. Detta var en förutsägelse som tacksamt mottogs av efterkrigstidens socialister. Föreställningen att en storskalig produktion och en social ordning med starka kollektivistiska inslag befrämjade den ekonomiska utvecklingen hade en särskilt stark förankring i Sverige vid denna tid.

Men här hade Schumpeter fel, konstaterar Magnus Henrekson och Dan Johansson i sitt bidrag. Modern forskning visar på de mindre företagens ökande betydelse för sysselsättning och tillväxt. De spelregler för företagen som anpassats efter föreställningar om "samhällsföretag utan ägare" som den dominerande företagsbildningen måste nu förändras. Med kompetensblocksmodellen som grund visar de på institutionella hinder för utveckling av den kritiska massan inom varje kompetensområde och på åtgärder som kan förbättra förutsättningarna för att processen av kunskapsbildning och kunskapsanvändning skall bli effektiv. Analysen bygger på den nu alltmer accepterade föreställningen att variationen i ekonomisk tillväxt under olika historiska epoker kan förklaras med skillnader i spelregler för fö-

retagen. Det är vid det här laget väl kända förhållanden och argument för förbättring av företagsmiljön som ventileras och med tonvikt på beskattningen. Denna får för övrigt ett eget kapitel signerat av skatteexperten Gunnar Du Rietz. Även i dessa uppsatser är fokus inställt på småföretagen och de nu så aktuella "corporate governance problemen" kring storföretagen lämnas utanför. Men den kreativa förstörelsens process och kompetensblocksteorin gäller ju även dessa men med andra förutsättningar och problem. Henreksons och Johanssons framställning lockar hos läsaren fram viss förvåning, ja kanske ilska över politikernas oförmåga eller ovilja att undanröja de uppenbara hinder

för ekonomisk tillväxt som varit kända sedan lång tid.

Den svenska tillväxtskolan måste vara en besvärande läsning för dem som av doktrinära skäl eller genom starka fördelningspolitiska ambitioner vill blunda för entreprenöretalagens betydelse för vår relativa position i den internationella tillväxtligan. Och så till sist, för den ekonomistuderande som liksom jag inte ville nöja sig med den traditionella neoklassiska jämviktsteorin, finns nu en lättläst introduktion till en helt annan och mer spännande värld.

Fil dr Per-Martin Meyerson